

UOT 37

Aydın Rzaxan oğlu İbişov*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin**Cəlilabad filialının baş müəllimi*<https://orcid.org/0009-0004-9017-4158>[https://doi.org/10.69682/arti.2024.91\(5\).27-32](https://doi.org/10.69682/arti.2024.91(5).27-32)**ŞUŞA ƏDƏBİ MÜHİTİ****Айдын Рзахан оглы Ибишов***старший преподаватель Джалилабадского филиала Азербайджанского Государственного**Педагогического Университета***ЛИТЕРАТУРНАЯ СРЕДА ШУШИ****Aydın Rzaxan İbişov***senior lecture at Jalilabad Branch of Azerbaijan State Pedagogical University***LITERARY ENVIRONMENT OF SHUSHA**

Xülasə. Məqalədə Şuşa ədəbi mühitinin öyrənilməsi haqqında məlumat verilir. Şuşa ədəbi mühiti öz başlanğıcını, bu zəngin mənbədən götürmüşdür. Azərbaycanın hər yerində olduğu kimi, Qarabağ ərazisində də ilk ədəbi nümunələri el şairləri yaratmış və bu öz əksini şair və yazıçıların yaradıcılığında tapmışdır. Şuşa Azərbaycanın mədəniyyət mərkəzi olmaqla yanaşı, həm də görkəmli və istedadlı şəxsiyyətlərin, sənətkarların, yazıçıların, bəstəkarların, xanəndələrin vətənidir.

Açar sözlər: *Şuşa şəhəri, şairlər, sənətkarlar, Azərbaycan klassikləri*

Аннотация. В статье дается информация об изучении литературной среды Шуши. Литературная среда Шуши берет свое начало из этого богатого источника. Как и везде в Азербайджане, на территории Карабаха первые литературные образцы создали народные поэты, что нашло свое отражение в творчестве поэтов и писателей. Шуша является не только культурным центром Азербайджана, но и родиной выдающихся и талантливых личностей, художников, писателей, композиторов, певцов.

Ключевые слова: *город Шуша, поэты, художники, азербайджанские классики*

Abstract. The article provides information on the study of the literary environment of Shusha. The literary environment of Shusha originates from this rich source. As elsewhere in Azerbaijan, the first literary samples were created in Karabakh by Russian poets, which is reflected in the works of poets and writers. Shusha is not only the cultural center of Azerbaijan, but also the birthplace of outstanding and talented personalities, artists, writers, composers, singers.

Keywords: *Shusha city, poets, artists, Azerbaijani classics*

Dünya xalqları ədəbiyyatında olduğu kimi, Azərbaycan klassiklərinin yaradıcılığını da, ədəbi mühitlərsiz təsəvvür etmək mümkün deyildir və bu baxımdan Şuşa ədəbi mühitinin öyrənilməsi, tədqiqi olduqca vacib və aktualdır.

Azərbaycan həm Şərqi, həm də dünyanın ən zəngin ədəbi-bədii sərvətinə sahibdir. Bu qüdrətli sərvət öz başlanğıcını, yəqin ki, qədim tarixə malik xalq təfəkküründən, şifahi xalq

yaradıcılığından alır. Şuşa ədəbi mühiti öz başlanğıcını, bu zəngin mənbədən götürmüşdür. Azərbaycanın hər yerində olduğu kimi, Qarabağ ərazisində də ilk ədəbi nümunələri el şairləri yaratmış və bu öz əksini şair və yazıçıların yaradıcılığında tapmışdır.

Şuşa Azərbaycanın dilbər guşələrindən biri tariximizin bizə əmanətidir. Şuşa şəhərinin təməli 1752-ci ildə Qarabağ xanı Pənahəli xan

tərəfindən qoyulub və ilk çağlarda şəhəri Şuşa adı ilə yanaşı xanın şərəfinə Pənahabad adlandırıldılar. Şuşa şəhərində 17 məhəllə olub.

Şuşa şəhəri məşhur ədiblərin, şairlərin, görkəmli sənətkarların vətənidir. Xalq arasında yaxşı deyiblər: “Şuşa sağlamlıq şəhəri, istedadların vətənidir!”.

Azərbaycan Respublikasının Elmlər Akademiyasının məlumatına əsasən, təkcə XIX əsrdə Şuşada 95 şair, 22 musiqişünas, 38 xanəndə, 19 xəttat, 16 nəqqaş, 5 astronom, 18 memar, 16 həkim, 42-ə qədər müəllim və s. olub.

XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində Şuşa Qafqazın musiqi mərkəzinə çevrilmişdir. Şuşanı “Kiçik Paris”, “Qafqazın sənəd məbədi”, “Azərbaycanın musiqisinin beşiyi”, “Zaqafqaziyanın konservatoriyası” adlandırırdılar. Şəhəri 1905, 1920 və 1992-ci ildə 3 dəfə yandırılmış və 1992-ci il mayın 8-də erməni vandalları tərəfindən işğal edilmişdir. Şuşa şəhəri 8 noyabr 2020-ci ildə Azərbaycanın qəhrəman ordusu tərəfindən işğaldan azad edilmişdir.

Şuşa Azərbaycanın mədəniyyət mərkəzi olmaqla yanaşı, həm də görkəmli və istedadlı şəxsiyyətlərin, sənətkarların, yazıçıların, bəstəkarların, xanəndələrin vətənidir. Şuşa Azərbaycan mədəniyyətinə Q. Zakir kimi Azərbaycan ədəbiyyatında realizmin və satirik ədəbi cərəyanının banilərindən biri Məhəmməd bəy Aşiq, X.Natəvan, M.M.Nəvvab, Fatma xanım Kəminə, Həsənəli xan Qaradaği, N.Vəzirov, Əhməd bəy Ağaoğlu, S.Vəlibəyov, Nəcəfzadə bəy Şeyda, F.Köçərli, H.Vəzirov, Ə. Haqverdiyev, S.S.Axundov, Qəmər bəy Şeyda, Y.V. Çəmən-zəminli, Ceyhun Hacıbəyli.

Hacı Hüsü (Azərbaycan muğam xanəndəsi), Bülbülcan (muğam xanəndəsi), Mirzə Sadiqcan (tarzən), C.Qaryağıoğlu (muğam xanəndəsi), Məcid Behbudov (muğam xanəndəsi), İslam Abdullayev (muğam xanəndəsi), Əhməd Ağdamski (opera müğənnisi), Şəmsi Bədəlbəyli (teatr rejisoru), Xan Şuşunski (muğam xanəndəsi), Barat Şəkinskaya (kino aktrisası), Mehdi Məmmədov (teatr rejissoru), Soltan Hacıbəyov (bəstəkar), Süleyman Ələsgərov və Zülfüqar Hacıbəyov (bəstəkarlar) və s.

Musiqi və poeziya beşiyi adlanan bu qeyri-adi şəhərdə, demək olar ki, Azərbaycanın ən məşhur mədəniyyət xadimləri yaşayıb yaradıblar. XVIII əsrdə Şuşa şəhərində Molla Pənah

Vaqif kimi bir şeir tacidarı olub. Burada Qasım bəy Zakir yaşayıb yaradıb, Xan qızı Natəvanın şeir məclisləri dillər əzbərinə çevrilib. Məhəmməd bəy Aşiq Şuşa şəhərində dünyaya göz açmış, dini təhsil almış, şərq dillərini mükəmməl öyrənmişdir. O, Pənahəli xanın qardaşı, Behbudəli ağanın nəticəsidir. M.Aşiq Qarabağda Vaqif ədəbi məktəbinin ardıcıllarından biridir. Mir Möhsün Nəvvabın “Təzkireyi-Nəvvab” adlı təzkirəsində Məhəmməd bəy Aşiqin adı çəkilir, əsərlərində örnəklər verilir.

XVIII əsrdə isə Qarabağ xanlığının və onun paytaxtı Şuşa-Pənahabad şəhərinin yaranması ilə Şuşa ədəbi-mədəni mühiti, demək olar ki, çiçəklənmə, intibah mərhələsinə daxil olmuşdur. XVIII-XIX əsr Qarabağ ədəbi mühiti ən yeni ideya-estetik, xətti, ədəbi-üslubi meylləri və zənginliyi ilə təkcə Azərbaycanda deyil, bütün türk dünyasında, eləcə də Şərq ədəbiyyatında ön mövqelərə çıxır.

Savadlı elm və sənət adamlarını saraya cəlb etmək Qarabağda hələ Pənahəli xan dövründən bir qayda idi. M.Vəli Baharlı, Molla Pənah Vaqif kimi görkəmli şəxsiyyətlər müxtəlif vaxtlarda xan sarayına cəlb olunmuş və onlar öz fəaliyyətləri ilə Qarabağ xanlığının ictimai-siyasi həyatında mühüm rol oynamışlar. Bu ənənə xüsusilə İbrahimxəlil xanın dövründə geniş vüsət almışdı. Uzaqgörən Qarabağ hakimi təkcə yerli adamları deyil, həm də Qafqazın və qonşu dövlətlərin görkəmli şəxsiyyətlərini, ziyalılarını, mədəni və savadlı şəxslərini saraya dəvət edir, onların məsləhətlərindən bəhrələnir, istedadlarının inkişafına şərait yaradırdı.

Qarabağ şairləri nəhəng qartallar kimi Şuşa dağlarının poetik zirvəsində yuva salaraq öz fəvqələrində poeziyaya rəng verirdilər. Görkəmli ədəbiyyatşünas, tarixçi, şuşalı Firudun bəy Köçərlinin qeyd etdiyi kimi Şuşa dağlarının bu poetik zirvəsində məskən salan şairlərin böyük ədəbi irsi ədəbiyyatımızı zənginləşdirmişdir.

Bu şairlərdən Mir Möhsün Nəvvab 1872-ci ildə evində, Məclisi-fəramuşan (unudulmuşların məclisi) ədəbi məclisini yaradır. Məclisin üzvləri: Mir Möhsün Nəvvab, Həsənəli bəy Qaradaği, Xurşidbanu Natəvan, Abdulla bəy Asi, Fatma xanım Kəminə (1841-1898), M.M.Katib (1833-1888) və b. idi. M.M.Nəvvabın “Təzkireyi-Nəvvab” təzkirəsində Qarabağdan çıxmış 100-dən çox şairin həyat və yaradıcılığı haqqın-

da məlumat verilmişdir. “Nəsihətnamə” əsərində cavanlara verdiyi nəsihətlərin sayı 500-dən artıq idi. Musiqiyə həsr etdiyi “Kəşfül-həqiqəti” məsnəvisində ilk dəfə olaraq dəstgah terminindən istifadə edir. O vaxt Qarabağda məlum olan altı dəstgahın adını çəkir: Rast, Mahur, Rahab, Şahnaz, Çahargah və Nəva.

XVIII əsrdə yaşayan Qarabağ şairləri Azərbaycan ədəbiyyatında ilk olaraq realist şeirin əsasını qoyaraq, XIX əsrdə realizm ədəbi metodunun yaranmasına və möhkəmləndirilməsinə, inkişafına səbəb olmuşdur.

İbrahimxəlil xanın qızı Ağabəyim ağa Tuti şərqdə ən müdrik qadın kimi məşhurlaşdı və İran şahı Fətəli şah dövründə şahlıq diplomatiyasının ən fəal istiqamətverici şəxslərdən oldu. Onun məşhur bayatısının vətənpərvərlik ruhu bu gün də öz ecazkar gücü ilə səslənməkdədir:

*Əziziyəm Qarabağ,
Şəki, Şirvan, Qarabağ,
Tehran cənnətə dönsə,
Yaddan çıxılmaz Qarabağ.*

*Əzizim Qarabağı,
Şən olsun Qarabağı,
Bir Allah vergisidir,
Oxnağı “Qarabağı”.*

XVII-XVIII əsrlərdə Azərbaycan ədəbiyyatı şifahi xalq yaradıcılığının, əsasən, aşığı nümayəndələrinin əsərlərinin təsiri altında canlı həyata, xalq dilinə daha da yaxınlaşır. Azərbaycan folklorunun mühüm janrlarından biri olan bayatı janrının vətəni də Qarabağ elləri olmuşdur. İraqda, Bağdadda yaşayan Kərkük türklərinin nəsiləri, sayları Bayat boyuna bağlı olduğundan, indinin özündə də, bayatı burada ən zəngin janrdır və Kərkük türklərinin bayatıları olduqca məşhurdur.

XVII əsrin bayatı ustası da Qarabağın Güləbird kəndindən Sarı Aşiq olmuşdur. Sarı Aşiq haqqında XIX əsrin təzkirəçisi Qaradağlı belə məlumat vermişdir: “Sarı Aşiq Qaradağ mahalındandır. Çox-çox qədim vaxtlarda gəlib Qaradağın Zəngəzur mahalında Həkəri çayının kənarında vaqə Güləbürt adlı qəryədə süknə edib”. Son illər aşiq haqqında yazan araşdırıcılar təzkirəçinin “Qaradağ mahalı”ndan mülahizəsini dəqiqləşdirmiş və belə bir ümumi rəy üzərində diqqəti cəmləşdirmişdir ki, Qaradağ Cənubi Azərbaycanda olan mahal deyil, həm də Laçın

rayonunun ərazisində bir kənddir. Burada həmin adda üç kənd olub. Bu kəndlərdən biri məhz Həkəri çayı sahillərində Məzməzək dərəsinin ağzında olmuşdur. Sarı Aşığın məzarı da Həkəri çayı sahillərində Qaradağlı kəndi yaxınlığındadır. Həmin kəndin üst tərəfindəki təpə indi də, “Aşiq yaylağı” adlanır. Aşığın sevgilisi Yaxşı isə Maqsudlu kəndindəndir.

Azərbaycan aşığı sənətinin qədim ənənəsinə görə bütün aşıqlar öz əsərlərində bu və ya digər dərəcədə özləri barədə məlumat verirlər. Belə ənənəni biz, Sarı Aşiq yaradıcılığında da görürük. Bəzi bayatılarında o özü, sevgilisi, yaşadığı yer haqqında müəyyən məlumatlar vermişdir. Belə bayatıların bir qismi son illər toplanıb üzə çıxarılmışdır.

*Mən aşiq ağzındayam,
Aləmin ağzındayam,
Əslim Qarabağlıdır,
Məzməzək ağzındayam.*

*Mən aşığam ha Kərim,
Dada yetiş ha Kərim,
Sizin olsun gen dünya,
Mənə bəsdə Həkərim.*

Ən məşhur ustad aşıqlarımız haqqında dastanlar–yarandığı kimi Sarı Aşiq haqqında da dastan vardır. Aşığın əsas yaradıcılığı bayatılardan ibarət olduğu üçün dastandakı hadisələr də bayatılar üzərində inkişaf etdirilir. “Sarı uşaq və Yaxşı” dastanı da ilk öncə aşığın özü tərəfindən düzülüb qoşulmuşdur. Bunlar sənətkarın həyatının müxtəlif sahələrini öyrənmək üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Aşığın Yaxşıya aşiq olması real həqiqətdir. Buna dair əldə sənədlər vardır. Məhəmməd bəy Aşiq Pəriyə məhəbbətini elan edərkən bayatılarının birində Aşiq ilə Yaxşının adlarını çəkmişdir:

*Tərmanın yaxşı pəri,
Qarışdı yaxşı pəri,
Mən Aşıqdan yaxşıyam,
Yaxşından yaxşı Pəri.*

A.Məmmədovanın XVI-XVII-XVIII və XIX əsrin əlyazmalarından götürüb çap etdiyi bayatıların da çoxusu məhz Aşığın adı ilə bağlıdır. Folklorşünaslığımızda Sarı Aşığın XVII əsrdə yaşadığı qeyd edilir.

XVIII əsrdə Qarabağa yaşamış, öz lirik şeirləri ilə şöhrət tapan görkəmli aşıqlarımızdan

biri də aşıq Valehdir. Aşıq Valehin bir sıra şeirlərini Hüseyn Müfti Əfəndi Qayıbov, sonralar Firidun bəy Köçərli toplayıb saxlamışlar. F.Köçərli yazır: “Necə ki, fəvqə zikr olundu, Kərbəlayi Səfi, “Valeh”, “Canıoğlu Kərbəlayi Abdullanın və Baba bəyin müasiri imiş. Məhəlli təvəllüdü Gülablı qəryəsidir ki, ata-babasının əsil vətənidir”. Aşıq Valehin qəbri Abdal-Gülablı kəndində Salam təpəsi deyilən yerdə dağın döşündədir. Aşıq Valeh Qarabağda yaşamış məşhur Aşıq Səmədin şagirdi olmuşdur. Bunu aşığın şeirlərində görmək olar:

*Ustadım Səməddir, sakini-Abdal,
Görəm tək yüzünü nitqim olur lal,
Deyişəndə vermir hafizə macal,
Mən Valehəm, ona qürrə, sən nəsan?*

Valehin şeirləri əsasında “Valeh və Zərnigar” adlı bir dastan da var. “Qarabağ qaytağısı”, “Qarabağ şerilisi” kimi saz havaları Valehin adı ilə bağlıdır.

Görkəmli dövlət xadimi və şair olan Molla Pənah Vaqif Azərbaycan ədəbiyyatının yeni istiqamətdə inkişafına istiqamət vermiş, Qarabağda – Şuşada ədəbi-poetik mühitin yaranması və inkişafında xüsusi xidmətləri olmuşdur. M.P.Vaqif yaradıcılığının bilavasitə təsiri altında Şuşa ədəbi mühitində Qasım bəy Zakir kimi nümayəndəsi yetişərək uzun müddət poetik inkişafın istiqamətini müəyyənləşdirir. XIX əsrdə ədəbi-mühitindən danışarkən Məhəmməd bəydən də qoşqu-qəzəllərindən nümunələr təqdim edilir. Məhəmməd bəy Aşıq qoşqularında gah öz adı, gah da aşıq təxəllüsü ilə çıxış edir. Şeirlərinin birində yazır:

*Bir neçə il özümü eşqə müğəyyəd qıldım,
Gah Aşıq adımı, gah Məhəmməd qıldım.*

Məhəmməd bəy Aşıq şeirlərinin çoxunu Aşıq Pəriyə həsr etmişdir. İlk Azərbaycan qadın aşığını da Qarabağ yetirmişdir. Aşıq Pəri şəxsiyyəti buna əyani sübutdur.

M.F.Axundzadə ənənələrinin davamçıları olan; Nəcəf bəy Vəzirov qələmə aldığı “Müsi-bəti-Fəxrəddin” faciəsi, Ə. Haqverdiyevin “Dağılan tifaq”, “Bəxtsiz cavan”, “Ağa Məhəmməd şah Qacar”, faciələri ilə Azərbaycan ədəbiyyatı daha da zənginləşdi.

XIX əsr Qarabağ ədəbi-mədəni həyatının mühüm özəlliklərindən biri də Şuşada təzkirə, müxtəlif səpkili şeir toplularının və salnamələrin yaranmasıdır. Mirzə Yusif Qarabağının “Məc-

mueyi-Vaqif və müasirini-digər”, Həsənəli xan Qaradağının “Xan Qaradağı təzkirəsi”, Mir Möhsün Nəvvabın “Təzkireyi-Nəvvab” və digər elmi əsərlərin meydana gəlməsi poeziyanın öyrənilməsinə müəyyən imkanlar yaratmışdır.

Bizim bir çox ziyalılarımız Qarabağ-Şuşa mövzusunda gözəl, dəyərli əsərlər qələmə almışdır. İlyas Əfəndiyevin “Mahnı dağlarda qaldı”, “Xurşudbanu Natəvan” pyesləri, Əyyub Abbasovun “Zəngəzur” romanı, Bayram Bayramovun “Cıdır düzü”, Aqil Abbasın “Dolu” romanı, Elçin Hüseynbəylinin “Əsrlər” povesti, Meyxoş Abdullanın “Əsir qadın” əsərləri bu qəbildəndir.

Poeziyamızda Səməd Vurğunun “Şuşa” şeiri ilə başlayan ənənə bu gün də davam etməkdədir. Şairin təsvir etdiyi ər-aslan oğullar Şuşanı heç vaxt əsarətdə qoymazdılar, necə ki qoymadılar:

*“...Əymə sən başını, başımın tacı,
Nəhayət tapılar dərdin əlacı.
Ər-aslan oğullar ayağa qalxar.
Ayaqlar altında qalan bayrağı,
Şuşa qalasının başına taxar.
Sən azad olarsan qəmdən, kədərdən,
Bağlı qapıların açılar birdən.
Açılar qaralmış Günəşin üzü,
Onda bayram edər bütün Yer üzü!”*

[6, s.154]

Şuşanın azad edilməsi Azərbaycanın bütün bölgələrində toy-bayrama çevrildi. Doğrudan da, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin tarixi qələbə çağırışı bu arzularımızı həqiqətə çevirdi: Əziz Şuşa! Biz qayıtdıq! Biz səni dirçəldəcəyik!

2020-ci ilin 8 noyabr günü Şuşa şəhərinin Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin qətiyyəti, hünəri, əsgər və zabitlərimizin rəşadəti sayəsində düşməndən geri alınması xalqımızın ən böyük sevincinə səbəb oldu. Prezidentimiz cənab İlham Əliyev Şuşa şəhərini “Azərbaycan mədəniyyətinin paytaxtı” elan etdi.

Şuşa şəhərinin əhəmiyyəti nə idi?

Şuşa və ətrafındakı Dağlıq Qarabağ bölgəsindəki ən stratejik əhəmiyyətli yerlərdən biridir, ümumiyyətlə bölgənin “döyünən ürəyi” adlandırılır. XIX əsrin ortalarına qədər regionda yaşayan azərbaycanlı əhalinin mədəni və siyasi mərkəzi sayılırdı. Həmçinin, şəhər Dağlıq Qarabağda müdafiə onurğası rolunu oynayırdı.

Azərbaycan Xüsusi Təyinatlı Qüvvələri noyabrda şəhərin qayalıqlarını dırmaşaraq yüngül silah-sursatla Şuşaya daxil olmuşdur. Onlar tezliklə erməni qoşunlarını şəhərdən qovmuş və 8 noyabrda Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Azərbaycan qüvvələrinin Şuşanı işğaldan azad etdiyini bəyan etmişdir. Şuşanın işğaldan azad edilməsi müharibənin həlledici anı olmuş və Azərbaycana strateji üstünlük vermişdir. Döyüşdən bir neçə gün sonra Ermənistan məğlubiyyəti qəbul etmiş və Azərbaycan müharibədə qələbə çalmışdır.

Şuşa azad edildikdən sonra bir sıra musiqi festivalı keçirilməyə başladı. İlk Xarıbülbul Musiqi Festivalı—məşhur xanəndə Seyid Şuşinski-nin 100 illik yubileyi ilə əlaqədar 1989-cu ildən keçirilməyə başlayıb. Qarabağ münafişəsinin başlaması və Şuşa şəhərinin işğal olunması ilə festivalın keçirilməsi mümkün olmamışdır.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 2021-ci il 7 may tarixi sərəncamı ilə Şuşa şəhərini ölkənin Mədəniyyət paytaxtı elan etmişdir. Bu sərəncamla Vaqif Poeziya günləri və “Xarıbülbul” festivalı da bərpa olunmuşdur.

Xatırladaq ki, Şuşa şəhəri 2023-cü ildə həm də Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti Təşkilatı tərəfindən Türk Dünyasının Mədəniyyət Paytaxtı elan edilib. Budəfədəki “Xarıbülbul” Beynəlxalq Musiqi Festivalında da TÜRKSOY-a daxil olan ölkələrin, regionların türkdilli ölkələrinin və xalqlarının yaradıcı kollektivləri iştirak edirdilər.

44 günlük müharibədə bütün sənət adamları kimi ziyalılarımızda bir yumruq kimi birləşdi. Tariximizin şanlı səhifəsi olan “Dəmir yumruq” əməliyyatı təkə rəşadətli ordumuzun apardığı mübarizə deyil, Ali Baş komandanın siyasi və diplomatik mübarizəsi dünya azərbaycanlıların həmrəyliyinin və birliyinin nümayişi oldu. Nəticədə gecikmiş ədalət bərpa olundu, xeyir şər üzərində qələbə çaldı. Beynəlxalq qurumların illər ərzində edə bilmədiyini Azərbaycan əsgəri cəmi 44 günə həll etdi, bizlərə böyük qələbə sevinci qazandırdı. Bu gün ata-babalardan miras qalan əzəli və əbədi torpaqlarımızda üçrəngli bayrağımız qürurla dalğalanır və o bayraq yurdundan ayrı düşən soydaşlarımızın quruculuq işləri başa çatdıqca öz yurduna böyük qayıdışın uzaqda olmadığını işarəsidir.

“Vətən müharibəsi Azərbaycanın yeni tarixinə Qarabağla bağlı iki simvol bəxş etdi:

Xarıbülbul və Dəmir Yumruq. Bunlardan birincisi Şuşanın (Qarabağın) azadlığının və bu yolda canından keçən şəhidlərimizin, ikincisi isə Zəfərin əsasında duran Lider-Xalq-Dövlət-Ordu birliyinin rəmzinə çevrildi” [4, s.52].

Qələbədən sonra isə “Dəmir Yumruq” həm də Azərbaycanın öz maraqlarını, sərhədlərini, ərazi bütövlüyünü müdafiə etmək əzmkarlığının simvoluna çevrilib. Bizə kəm gözlə baxan hər kəs bilməlidir ki, Dəmir Yumruq yerindədir.

Heydər Əliyevin yaratdığı tarixi səhifələri vərəqləyəndə, həmçinin onun şəxsiyyəti haqqında düşünəndə ilk təsəvvürdə dahi rəhbərin milli vətəndaş, siyasi dövlət xadimi kimi bənzərsiz siması canlanır. Bu dahi sima bir rəhbərin öz xalqına, millətinə, cəmiyyətimizin hər bir üzvünə təmənnəsiz xidmət etmək, öz sevincini xalqının xoşbəxt rifahında görmək istəyindən parlayır.

1982-ci il yanvarın 14-də Şuşada Vaqif məqbərəsinin ucadılması əslində Heydər Əliyevin mənəviyyata mədəniyyətə qoyduğu böyük abidə idi.

Ümummillə lider Heydər Əliyevin Şuşada şairin adına məqbərə ucaltması onun milli ruha xidmət edən poeziyası ilə bərabər, həm də milli diplomatiya tarixində oynadığı rolla bağlı idi

Ümummillə lider tərəfindən əsas qoyulan müstəqillik və dövlətçilik ənənələri Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev və I vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyeva tərəfindən uğurla davam etdirilməkdədir.

Problemin aktuallığı. Dünya xalqları ədəbiyyatında olduğu kimi, Azərbaycan klassiklərinin yaradıcılığını da, ədəbi mühitlərsiz təsəvvür etmək mümkün deyildir və bu baxımdan Şuşa ədəbi mühitinin öyrənilməsi, tədqiqi olduqca vacib və aktualdır.

Problemin elmi yeniliyi. Azərbaycan həm Şərqi, həm də dünyanın ən zəngin ədəbi-bədii sərəvətinə sahibdir. Bu qüdrətli sərəvət öz başlanğıcını, yəqin ki, qədim tarixə malik xalq təfəkküründən, şifahi xalq yaradıcılığından alır. Şuşa ədəbi mühiti öz başlanğıcını, bu zəngin mənbədən götürmüşdür. Azərbaycanın hər yerində olduğu kimi, Qarabağ ərazisində də ilk ədəbi nümunələri el şairləri yaratmış və bu öz əksini şair və yazıçıların yaradıcılığında tapmışdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalədə qeyd olunan fikirlər ali təhsil, ümumtəhsil məktəblərində dərs deyən müəllimlər eevə geniş ictimaiyyət üçün aktualdır.

Ədəbiyyat:

1. Cəlal M. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı. / M.Cəlal, F. Hüseynov. - Bakı: Maarif, -1969. – 346 s.
2. Əliyev, H. Təhsil millətin gələcəyidir. / H.Əliyev. - Bakı: Təhsil, - 2002. -574 s.
3. Mirzəzadə, A. Vətən müharibəsinin tarixi-siyasi dərsləri. / A. Mirzəzadə. - Bakı: Azərbaycan, - 2022. - 232 s.
4. Səfərli, Ə. Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı. / Ə. Səfərli, X.Yusifov. - Bakı: Maarif. -1982. - 385 s.
5. Abbasova, X. Şuşa-Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı. / X. Abbasova. - Bakı, - 2021. – 600 s.
6. Vurğun S. Seçilmiş əsərlər. / S.Vurğun. - Bakı: Maarif. - 2005. - 264 s.

E-mail: ibishov.59@mail.ru
Redaksiyaya daxil olub: 23.09.2024